

Aklın Merkezindeki Aşk: İbn Hazm'ın Güvercin Gerdanlığı Hakkında Bir Felsefi Yorum

Burhanettin TATAR*

Atıf/©: Tatar, Burhanettin (2009). Aklın Merkezindeki Aşk: İbn Hazm'ın Güvercin Gerdanlığı Hakkında Bir Felsefi Yorum, Milet ve Nihal, 6 (3), 145-151.

Özet: İbn Hazm'ın Tavku-l-Hamame (Güvercin Gerdanlığı) adlı eseri, yazarının aşk ve akıl hakkındaki tahlil ve anlatıları açısından şaşırtıcı denebilecek bir takım görünümlere sahiptir. Eserde aşka dair teolojik ve fıkhi açıdan kullanılan üst anlatı ile sosyal alanda gerçekleşen olaylara dair tarihsel anlatı arasında derin bir ayrılık vardır. Üst anlatı açısından aşk, düşünülebilir, kavramsal aşktır ve bu nedenle olması gereken duruma işaret ederler. Oysa tarihsel anlatılarda aşk yaşanan, tecrübe edilen ve bu nedenle olan-biten bir aşktır. Aşkın bu iki görünümü akıl kavramı için bir açıdan tehdit bir başka açıdan ontolojik bir durumdur.

Anahtar Kelimeler: İbn Hazm, aşk, üst anlatı, sosyal-tarihsel anlatı, teoloji, fıkıh.

İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı (Tavkul-Hamâme)* adlı eserinde aşk fenomenini önce tanımlar¹, sonra onu bireysel, sosyal, ahlaki, siyasi, ekonomik ve dini tezahürleri/sonuçları açısından tahlil eder. Tahlil esnasında sık sık kendi gözlemlerine veya başkalarının anlatılarına başvurarak aşk fenomeninin nasıl bir zamansal-mekansal 'hadise' olarak tezahür ettiğine dikkat çeker. Bir başka deyişle, İbn

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı [burhantatar@hotmail.com].

¹ İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı: Sevgiye ve Sevenlere Dair*, Çev. Mahmut Kanık, 9. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s. 30 vd.

Hazm'ın gözünde aşk, her ne kadar temelde duygusal veya ruhsal bir karaktere sahip² olsa da, o insanların 'başına gelen bir hadise'dir.³ Dolayısıyla onun salt ruhsal veya duygusal düzeyde kalması söz konusu değildir. Aksine o, başına geldiği insanı bir şekilde dönüştürerek,⁴ kendisini bireysel, sosyal, tarihsel vs. fenomen haline getirir. Bu yönüyle aşk, kendisinden kaçınılabilecek bir şey değildir.

Ne var ki, İbn Hazm eserinde yer yer aşk ve akıl kavramlarını karşıt kutuplara yerleştirir ve hissedilir ölçüde ağırlığı akıl kavramına verir. Bunun nedeni ise, kimi zaman aşkı 'tutku' ve sonunda 'nefs' (bedensel arzular) ile neredeyse özdeşleştirmesi ve böylece onu akli ve sonunda bedeni yıkan ya da tahrip eden bir olumsuz güç olarak ele almasıdır.⁵ Ancak bu nokta İbn Hazm'ın aşkı bir teolojik ve metafizik arka plandan hareketle anlamasıyla çelişiyor gibidir. Zira ona göre, Allah kalpleri yönlendiren yegane varlıktır.⁶ Buna göre aşk, gerçekte Allah'ın insanın başına getirdiği bir hadisedir.

İşte bu durum İbn Hazm'a göre, aşkın insan akli için bir imkan mı yoksa akli tahrip ederek imkanları askıya alan bir tür irrasyonel hadise mi olduğu sorusuna yol aralamaktadır. Bir diğer deyişle, İbn Hazm için aşk, aklın önünde yeni bir düşünme alanı açarak ona bir tür genişleme imkanı mı sunmaktadır? Yoksa akli sosyal (rasyonel iletişim) zemininden yoksunlaştırarak bir tür 'büzülme' ve 'boşlukta kalma' sorunuyla mı baş başa bırakmaktadır? Bu yazımızda İbn Hazm'ın *Güvercin Gerdanlığı* adlı eserinin, aşkı akıl karşıtı değil, bizzat aklın kendi içinde ikiye bölünmüşlüğünden kaynaklanan özel bir hadise olarak sunduğunu ileri süreceğiz.

Yukarıdaki sorularımızın ve temel iddiamızın ne anlama geldiğini daha iyi fark edebilmek için dikkatlerimizi öncelikle *Güvercin Gerdanlığı* adlı eserin formu ve muhtevası arasındaki sıkı ilişki-

² İbn Hazm, a.g.e., s. 33-34.

³ İbn Hazm, a.g.e., ss. 31, 66, 69.

⁴ İbn Hazm, a.g.e., s. 38, 40, 55, 69-70

⁵ İbn Hazm, a.g.e., ss. 56, 164, 167, 182, 191, 193

⁶ İbn Hazm, a.g.e., ss. 31-33.

Akılın Merkezindeki Aşk: İbn Hazm'ın Güvercin Gerdanlığı Hakkında Bir Felsefi Yorum ye yöneltmemiz yararlı olacaktır. Eserin aynı anda hem tahlile hem de anlatıya dayanması aşkın hem gönüllerde gizli hem de sosyal alanda görünür bir hadise olmasıyla paralellik içindedir. Gönüllerde bir duygu olan aşk, zihinsel (kavramsal) tahlile konu olurken, onun sosyal alandaki tüm tezahürleri bir anlatı konusu haline gelmektedir. Dolayısıyla tahlil ve anlatı şeklindeki ikili form, aşkın soyut (gizli) ve somut (aşikar) yönlerine karşılık gelmektedir.

İbn Hazm, eserin formu ve muhtevastaki bu ikili görünüme uygun düşecek tarzda bir kavramsal düşünme içindedir. Şöyle ki, eserin hemen her noktasında açık-gizli, doğru-yanlış, akıl-aşk (tutku, nefis), gerçek-hayal, haram-helal, gerçek (değerlere dayalı) aşk, sahte (değerden yoksun) aşk gibi ikili kavramsal düşünme tarzı karşımıza çıkmaktadır. Tam da eserin bu ikili formu, muhtevası ve kavramsal yapısı nedeniyle okur kendisini hemen sağında ve solunda odaların yer aldığı uzun bir dehliz ya da geçit içinde ilerliyor gibi bulmaktadır.

Nadiren de olsa, İbn Hazm bazı ikili hususlarda tercihi okuruna bıraksa da, genel olarak kendi tercihini açığa vurmakta ve okurunu da genel bir tercihte bulunmaya zorlamaktadır. Hele hele eserin aşkın mahiyetine dair bir takım felsefi ve metafizik telakkilerden sonra tarihsel ve analitik zeminde ilerlemesi ve en sonunda dini değerlere ve fıkhî hükümlere atıf yapması okuru yalnızca metafizik, tarihsel ve sosyal alanlarda tercihe zorlamakla kalmamakta, en sonunda—şayet İslam'a inanan biri ise—tercih ötesi bir yükümlülük bilincine zorlamaktadır. Dolayısıyla eser, Allah'ın--kalpleri yönlendiren yegane güç olarak--aşkı insanın başına getirmesine dikkat çekerek başlar ve sonunda aşka maruz kalan insanın Allah'ın huzurunda yapayalnız kalmasıyla sona eser. Buna göre, aşkın tüm tarihsel tezahürlerinin cereyan ettiği sosyal mekan tam da okurun kendisini içinde bulduğu uzun dehliz ya da geçitten ibaret kalır.

Bu açıdan bakıldığında aşka dair bu eserde bizzat 'tahlil' ve 'anlatı'nın genel anlamı bir soru haline gelmektedir. Şayet aşk,

Allah'ın başlattığı ve sona erdirdiği bir serüven ise ve bu serüvenin en başında ve sonunda insan Allah ile yüzleşmek durumunda ise, başlangıç ve son noktaları arasında kalan sosyal mekana dair tahlil ve anlatılar bize gerçekte neyi anlatırlar? İlk elde akla gelebilecek husus şu olabilir: Allah aşkı insanın başına getirdikten sonra, insanı sosyal alanda bir sorumluluk almaya davet eder, kısacası ona özgürlük verir. Bu özgürlük gerçekte Allah'ın huzurunda sorguya çekilme bilincinin eşlik ettiği son derece sınırlı bir özgürlüktür. İşte eserde yer alan aşka dair tüm tahliller ve anlatılar sosyal alanda insana verilen sınırlı özgürlüğün bir anlatısından ibarettirler.

İbn Hazm'ın tahlil ve anlatılarına bakarak böylesi bir yaklaşımı onaylamak hem makul hem de desteklenebilir görünmektedir. Ne var ki, bu yaklaşım tüm desteklenebilir rasyonalitesine rağmen hala bize aşka dair İbn Hazm'ın tahlil ve anlatılarının genel anlamını tam olarak vermemektedir. Aşkın başlangıcı ve sonu, yukarıda kısmen değindiğimiz üzere, teolojik (Allah'ın kalpleri yönlendirmesi) ve fıkhî (Allah'ın insanı sorgulayacağı) bir üst anlatı konusu ise, aşk gerçek anlamını bu teolojik ve fıkhî üst anlatıdan almıyor mu? Özellikle İbn Hazm'ın Zahiri mezhebinin üst düzey bir fakihî ve kelamcısı olduğunu göz önüne alınca bu soru daha bir önem kazanmaktadır. İbn Hazm'ın aşkın en üst düzeyi olarak "Allah'ta sevişenlere" işaret etmesi⁷ bu soruya olumlu bir cevap vermemizi mümkün kılmaktadır.

Ne var ki, aşka böylesi bir üst anlatı açısından anlam verildiğinde onun tüm sosyal tezahürleri sıradanlaşmaya ve bir tür aşkın anlam kaybetme süreci olarak belirmesine yol açmaktadır. Şayet aşk, İbn Hazm'ın ileri sürdüğü gibi, Allah'ın başlattığı ve kendi huzurunda sona erdirdiği bir serüven ise, bu durumda aşkın beşeri (sosyal) alanda tezahür eden tüm boyutları basit bir oyuna, anlamını kendisinden almayan bir sürece dönüşmektedir. Daha açık deyişle, böylesi bir durumda aşk, insanlar arası ilişkiler içinde anlamını kazanan bir fenomen olmaktan çıkarak, insan ile Allah arasında cereyan eden özel bir ilişki türüne dönüşmektedir. Her ne

Aklın Merkezindeki Aşk: İbn Hazm'ın Güvercin Gerdanlığı Hakkında Bir Felsefi Yorum kadar insan, bir başka insanı severek aşka maruz kalmakta ise de, gerçekte bu aşk insanlar-arası ilişkiyi değil, insan ile Allah arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Kısacası insan aşık olduğunda karşıdaki insanla değil, gerçekte Allah ile özel bir ilişki içine girmektedir.

Kanaatimizce *Güvercin Gerdanlığı*, böylesi bir yoruma sadece izin vermekle kalmamakta, aynı zamanda bu yorum için yeterli destek sunmaktadır. Ancak bu yorum açısından bakıldığında İbn Hazm'ın sosyal alanda aşkın tüm tezahürlerine dair tahlil ve anlatıları, yine İbn Hazm'ın eserin başında ve sonunda değindiği teolojik ve fıkhi üst anlatı karşısında sorunlu hale gelmektedir. Şayet teolojik ve fıkhi anlatılar bize aşkın gerçek temelini ve emelini yani başlangıç ve son noktalarını bildiriyorlarsa, bu durumda sosyal düzeydeki anlatılar bir tür illüzyona, insanın gerçeklikten kopma anlarına, kendi başına kaldığında yukarıda kısmen değindiğimiz ikili yapının ötesine giderek her şeyi birbirine karıştırmasına tanıklık etmeye başlamaktadır.

Geldiğimiz bu noktada, aşka dair üst anlatı ile sosyal anlatılar arasındaki kritik ayrım gittikçe belirginleşmektedir. Öyle ki, aşka dair üst anlatı ve bu anlatının yönlendirdiği düşünce açısından bakıldığında her şey ikili kavramsal yapı içinde ayrıştırılacak şekilde açık ve belirgindir. Açık-gizli, doğru-yanlış, akıl-aşk (tutku, nefis), gerçek-hayal, haram-helal, gerçek (değerlere dayalı) aşk, sahte (değerden yoksun) aşk hemen birbirinden ayrıştırılacak hususlar gibi görünmektedir. Ne var ki böylesi bir üst anlatı düzeyinde bizler yaşanan, tecrübe edilen, bizi dönüştüren, bize zamansal bir gerçeklik olarak verilen aşk ile değil, düşüncede ya da kavramsal mahiyetteki aşk ile karşılaşmaktayız. Teolojik ve fıkhi açılardan temeli ve emeli belirlenen aşk, ancak zihinde kavramlar eşliğinde düşünülebilir olan aşktır.

Buna karşılık, yaşanan, tecrübe edilen, bize zamansal bir gerçeklik olarak verilen, sosyal düzeyde anlatı konusu olan aşk açısından bakıldığında yukarıdaki ikili kavramsal yapı muğlaklaş-

maya, sınırlar erimeye, zıt görünen kutuplar birbiriyle kaynaşmaya başlamaktadır. Şayet İbn Hazm'ın sosyal düzeydeki anlatı ve tahlillerini aşkın anlaşılması için gerçek zemin olarak kabul edersek, bu durumda İbn Hazm'ın eserine yön veren tüm ikili kavramsal yapı çökmeye ve belirsizleşmeye başlamaktadır. Bir başka deyişle bizzat sosyal düzeydeki anlatıların anlattığı husus ile üst anlatının anlattığı husus birbirine zıt iki varlık ve gerçeklik (doğruluk) tasarımı haline gelmeye başlamaktadır.

Sosyal düzeydeki anlatı ve tahlillerde varlık ve gerçeklik (doğruluk), esneyen, sürekli değişebilen, açıkça sınırları belirlenemeyen, sürprizlere bizi hazırlıklı kılan zamansal gerçeklik iken, teolojik ve fıkhi bağlamdaki üst anlatı açısından varlık ve gerçeklik, Allah'ın sınırlarını belirlediği ve kontrol ettiği bir metafizik gerçekliktir.

İşin ilginç yanı, tecrübe edilen zamansal aşkın tam da beşeri dünyanın temel karakterini temsil etmesine karşılık teolojik ve fıkhi üst anlatı açısından anlaşılın aşkın beşeri dünyaya bir düzen verme iradesini temsil etmesidir. Bir başka deyişle, sosyal düzeyde anlatı konusu olan aşk, olan-biten dünyayı bize anlatırken, teolojik ve fıkhi düzeyde ele alınan aşk, olması gereken dünyayı anlatır. Aşkın her iki anlatımı sonuçta olan ve olması gereken şeklinde zihni iki farklı dünyaya dikkat kesilmeye çağırmaktadır. İnsan zihninin kendi içinde bu bölünmüşlüğü tam da aşkın temel karakteridir. Böylece aşk, artık İbn Hazm'ın zaman zaman eserinde ima ettiği üzere, aklın karşısında olan ve onu askıya alan bir irrasyonel hadise değil, bizzat akli kendi içinde olan ve olması gereken şekilde iki farklı dünyayı birlikte ele almaya zorlayan bir rasyonel düşünme imkanı haline gelir.

Sonuç olarak, İbn Hazm her ne kadar Zahiri bir fakih ve kalamcı olarak ikili kavramsal düşünme tarzı içinde akıl ve aşkı zaman zaman karşıt gibi gösterse de, bizzat eserin kendi formu ve muhtevası analiz edildiğinde karşımıza aşkın insan düşüncesini kendi içinde biri aktüel diğeri potansiyel olmak üzere iki farklı düşünme alanıyla yüzleşmeye sevkettiği hususu çıkmaktadır. Tam

Akılın Merkezindeki Aşk: İbn Hazm'ın Güvercin Gerdanlığı Hakkında Bir Felsefi Yorum da bu nedenle *Güvercin Gerdanlığı*, yazarının aşka dair şahsi niyeti ya da tasarımı ne olursa olsun, bize bizzat aşk fenomeniyle akıl arasındaki köklü ilişki hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Öyle ki, insanın başına gelen (boynuna bir zincir gibi geçen) ve artık ölünceye değin onu terk etmeyen aşkın sembolü olarak kitaba adını veren güvercin gerdanlığı (güvercinlerin boyunlarındaki çizgiler), insan aklının kendi içinde ikiye bölünmüşlüğü ve bu bölünmüşlüğü asla aşamayacaklarını resmeder gibidir. İnsan bilincinin daima 'olan' ve 'olması gereken' arasında bölünmüş olarak var olması, tam da ayrılığın öyküsünün başladığı yani aşkın parıldadığı yerdir. Aşk, bu yüzden aklın tam merkezindedir; o bilincin kendi içindeki bölünmüşlüğüncüncü sancısını kalbe çektirerek, kendisini gizler. Kısacası kalbe yağın sevinç ve hüzcün yağmurlarının gerisinde bilincin merkezindeki aşkın karanlığı yer alır.

Love in the Center of Human Reason: a Philosophical Interpretation on the Dove Necklace by Ibn Hazm

Citation/©: Tatar, Burhanettin, (2009). Love in the Center of Human Reason: a Philosophical Interpretation on the Dove Necklace by Ibn Hazm, *Milel ve Nihal*, 6 (3), 145-151.

Abstract: The Dove Necklace by Ibn Hazm has puzzling appearances due to analysis and narratives given by its author. There is a great difference between meta-narrative level of legal and theological conceptions of love and social and historical narratives of love. At meta-narrative level, love is a conceptual and thinkable love, while it is an experienced, happening event at the social and historical level. At these two different levels, love appears as a destructive power against human reason on the one hand and an ontological event in the center of human reason on the other.

Key Words: Ibn Hazm, love, meta-narrative, social-historical narrative, theology, jurisprudence.

